

डॉ.तेरकर देविदास कृष्णा
रामकृष्ण परमहंस महाविद्यालय, धाराशिव

बुडचा खलिता : भारतीय शिक्षणाच्या विकासातील महत्त्वपूर्ण टप्पा

१. प्रस्तावना

भारतातील आधुनिक शिक्षण व्यवस्थेच्या विकासात ब्रिटिश काळातील विविध धोरणे महत्वाची ठरली. १९व्या शतकात भारतातील शिक्षण व्यवस्थेत सुधारणा करण्यासाठी अनेक अहवाल आणि आयोग स्थापन करण्यात आले.

मध्ये ब्रिटिश संसदेतील शिक्षणमंत्री Charles Wood यांनी भारतातील शिक्षण व्यवस्थेसाठी एक महत्त्वपूर्ण अहवाल सादर केला. हा अहवाल 'वुडचा खलिता' म्हणून ओळखला जातो. या खलित्यामुळे भारतातील आधुनिक शिक्षण व्यवस्थेचा पाया घातला गेला.

२. संशोधनाची उद्दिष्टे

या संशोधनाचे प्रमुख उद्दिष्टे पुढीलप्रमाणे आहेत:
१. बुडच्या खलित्याची ऐतिहासिक पार्श्वभूमी समजून घेणे.

२. बुडच्या खलित्याच्या प्रमुख शिफारसींचा अभ्यास करणे.

३. भारतीय शिक्षण व्यवस्थेवर झालेला परिणाम समजून घेणे.

४. बुडच्या खलित्याचे महत्त्व आणि मर्यादा अभ्यासणे.

४. बुडच्या खलित्याची पार्श्वभूमी

या व १९व्या शतकात भारतातील शिक्षण व्यवस्था मर्यादित होती. पारंपरिक गुस्कुल, मदरसे आणि पाठशाळांमध्ये शिक्षण दिले जात होते. ब्रिटिश सत्तेच्या आगमनानंतर शिक्षण व्यवस्थेत बदल घडू लागले.

त्या काळात भारतावर राज्य करणारी East India Company शिक्षणाचा प्रसार करून प्रशासनासाठी प्रशिक्षित कर्मचारी तयार करू इच्छित होती. त्यामुळे ब्रिटिश सरकारने भारतातील शिक्षणासाठी एक व्यापक धोरण तयार करण्याचा निर्णय घेतला आणि त्यातून बुडचा खलिता तयार झाला.

५. बुडच्या खलित्याच्या प्रमुख शिफारसी
बुडच्या खलित्याने भारतीय शिक्षण व्यवस्थेसाठी अनेक महत्त्वपूर्ण सूचना केल्या.

१. शिक्षण विभागाची स्थापना
प्रत्येक प्रांतात स्वतंत्र शिक्षण विभाग स्थापन करण्याची सूचना देण्यात आली.

२. विद्यापीठांची स्थापना
भारतामध्ये उच्च शिक्षणासाठी विद्यापीठे स्थापन करण्याची शिफारस करण्यात आली. त्यानुसार मध्ये पुढील विद्यापीठे स्थापन झाली:

University of Calcutta

University of Bombay

University of Madras

३. प्राथमिक शिक्षणाचा प्रसार
प्राथमिक शिक्षणाचा विस्तार करण्यावर विशेष भर देण्यात आला.

४. इंग्रजी व स्थानिक भाषांचा वापर
उच्च शिक्षणासाठी इंग्रजी भाषा आणि प्राथमिक शिक्षणासाठी प्रादेशिक भाषांचा वापर करण्याची सूचना देण्यात आली.

५. शिक्षक प्रशिक्षण संस्था
शिक्षकांना योग्य प्रशिक्षण देण्यासाठी प्रशिक्षण
संस्थांची स्थापना करण्याची शिफारस करण्यात
आली.

६. स्त्री शिक्षणाला प्रोत्साहन

महिलांच्या शिक्षणाचा प्रसार करण्यावर भर देण्यात
आला.

६. वुडच्या खलित्याचे महत्त्व

वुडचा खलिता भारतीय शिक्षणाच्या इतिहासात
अत्यंत महत्त्वाचा मानला जातो.

त्याचे महत्त्व पुढीलप्रमाणे आहे:

भारतात आधुनिक शिक्षण व्यवस्थेची सुरुवात झाली.

विद्यापीठ शिक्षणाचा विकास झाला.

शिक्षणाचे प्रशासकीय नियोजन तयार झाले.

शिक्षणाच्या विविध स्तरांची रचना निश्चित झाली.

७. वुडच्या खलित्याच्या मर्यादा

वुडच्या खलित्याचे काही दोषही आढळून येतात:

शिक्षणाचा उद्देश ब्रिटिश प्रशासनासाठी कर्मचारी
तयार करणे हा होता.

ग्रामीण भागातील शिक्षणाकडे पुरेसे लक्ष दिले
गेले नाही.

भारतीय संस्कृतीपेक्षा पाश्चात्य शिक्षणाला अधिक
महत्त्व दिले गेले.

८. भारतीय शिक्षणावर परिणाम

वुडच्या खलित्यामुळे भारतीय शिक्षण व्यवस्थेत
अनेक बदल झाले:

आधुनिक शिक्षण संस्थांची स्थापना झाली.

शिक्षणाचा प्रसार वाढला.

नवीन अभ्यासक्रम विकसित झाले.

शिक्षक प्रशिक्षणाची व्यवस्था तयार झाली.

९. निष्कर्ष

वुडचा खलिता हा भारतीय शिक्षण व्यवस्थेच्या
इतिहासातील एक महत्त्वपूर्ण दस्तऐवज आहे. या
धोरणामुळे भारतात आधुनिक शिक्षण प्रणालीची
पायाभरणी झाली. जरी काही मर्यादा असल्या तरी
या खलित्यामुळे शिक्षणाचा विस्तार झाला आणि
पुढील शिक्षण सुधारणा शक्य झाल्या.

१०. संदर्भ

भारतीय शिक्षणाचा इतिहास संदर्भ ग्रंथ

शिक्षणशास्त्र विषयावरील संशोधन लेख

विद्यापीठ स्तरावरील इतिहास व शिक्षण विषयाची
पुस्तके

शैक्षणिक जर्नल आणि ऑनलाइन शैक्षणिक स्रोत